

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՆԺԱՆՈԹ ԽՕՍՔԵՐԸ

(AGRAPHA)

Ընթերցողներուն թերեւս զարմանք պատճառէ յօդուածին վերնագրին ընթերցումը: Վստահարար հարց տան անոնք թէ միթէ կանոնական չորս Աւետարանները չեն պարփակեր Քրիստոսի բոլոր խօսքերը, եւ եթէ ոչ՝ ինչո՞ւ համար անոնք զուրս ձգուած են Աւետարանէն: Վերոյիշեալ հարցումները ինքնաբերաբար կը պատասխանուին երբ ի մտի ունենանք հետեւեալները:—

1. Երկար ժամանակ Քրիստոսի կեանքին ու զործունէութեան պատմութիւնը եւ ուսուցումները բերանացի եղան: Առաքեալներն ու աշակերտները Քրիստոսի վարդապետութիւնը բերանացի կը տարածէին Փոքր Ասիոյ երկիրներուն, Յունաստանի եւ Իտալիոյ մէջ: Վարդապետը զրաւոր աւանդ չձգեց իր հետեւորդներուն. բայց, Յ. Ք. 64 թուականին, Ներոնի հալածանքէն ու հրամայած կոտորածէն ետք, ողջ մնացած քրիստոնեաներ հաւաքուելով տեսան թէ իրենց եղբայրներուն կարեւոր մէկ մասը սպաննուած էր, ինչպէս օրինակ Պետրոս Առաքեալ: Անոնք իմաստութիւն սեպեցին զրի առնել Յիսուսի պատմութիւնը եւ այդ էական գործը յանձնեցին Մարկոսի: Մարկոս Առաքեալ, առաջին անգամ ըլլալով հաւաքեց ու զրի առաւ Յիսուսի կեանքին

ու զործունէութեան մասին զոյգ եղող տւանդութիւնները:

2. Մարկոսի Աւետարանին հրատարակութիւնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ նորադարձ քրիստոնեաներուն մօտ: Ուրիշներ եւս հետեւելով Մարկոսի օրինակին, սկսան նիւթեր հաւաքել Քրիստոսի անձին, ապրեւակելոյն, հրաշագործութիւններուն եւ վարդապետութեանց մասին: Կարճ ժամանակի ընթացքին, բազմաչափ քրիստոնեայ շրջանակներ ունեցան իրենց Աւետարանը, այնպէս որ Բ. դարու կիսուն, քրիստոնեայ եկեղեցին ստիպուեցաւ քննել շրջան ընող Աւետարանները եւ օրինակները վտւերացնել: Անոնք կը կազմեն մեր այսօրւան Աւետարանները, ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննէսի: Քանի որ կանոնական հռչակուած չորս Աւետարանները իրենց մէջ չէին պարփակած Քրիստոսի բոլոր խօսքերը եւ ուսուցումները, միւս աւետարանները եւս շրջագայութեան մէջ էին սկզբնական շրջանի քրիստոնէական աշխարհին մէջ:

Քրիստոսի անձանօթ խօսքերը, որոնք կը ճանչցուին յունարէն Agrapha անունով, կանոնական Աւետարաններէն անջատ՝ կը գտնուին նաեւ այլ հեղինակութիւններու մէջ, զորս պիտի տեսնենք:

AGRAPHA-Ի ԳԻՒՏԸ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

1889 թուականէն սկսեալ Քրիստոսի անձանօթ խօսքերը ուսումնասիրութեան նիւթ դարձան:

Agrapha-ներու հաւաքումի գփուարին

գործը կատարած է Alfred Resch: Իսկ, 1896ին, ամերիկացի գիտնական J. H. Ropes-ի կը պարտինք Resch-ի հաւաքած Agrapha-ներուն քննադատական ուսումնասիր-

բուժիչներ, որ ցարդ մնացած է յիշեալ նիւթը չօշափող գասական գործը:

1897-ին, անգլիացի երկու հնախօսներ՝ B. P. Grenfell և A. S. Hunt, Oxyrhynchus քաղաքի (այժմու Behnesa, Միջին Եգիպտոս) իրենց պեղումներուն ընթացքին, Բ. դարի պատկանող պապիրոս մը գտան, որուն երկու երեսները զրուած էին: Պապիրոսի ընթերցումէն ի յայտ կու գար որ ան մաս կը կազմէր Քրիստոսի խօսքերու հաւաքածոյի մը:

Դարձեալ նոյն հնախօսներուն կը պարտինք զիտը Թովմասի Աւետարանին և յաւելեալ երեք պապիրոսներու:

Բանասէրներու համար հետաքրքրական էր զիտնալ թէ Դ. դարէն առաջ ինչպէ՞ս կազմուած էին այս փոքր զրքերը (8.5 × 7 սմ.): Բարեբախտաբար, բացատրութիւն մը կը գտնենք Սր. Յովհան Ոսկերեան Հայրապետին քարոզներէն մէկուն մէջ, ուր կը յիշուի թէ «կիներ և փոքրեր սովորութիւն ունին հմայեակի տեղ փոքր աւետարան մը կրել իրենց վիզէն»:

Agrapha պապիրոսներու յաջորդ զիտը կը կատարուի 1935 թուականին, H. I. Bell և T. C. Skeat զիտնականներու կողմէ:

Սակայն, 1945-46 տարիներուն, հիւսիսային Եգիպտոսի մէջ գտնուող Գորթական մատենադարանի մը ձեռագիրներուն ի յայտ գալը, գերազանցեց վերոյիշեալ նախորդ զիտերը:

Բնանեւոյն վաւերաթուղթերը գտնուեցան կուտի մը մէջ. անոնք թէևս կ'իյնան Նոր Կտակարանի պարականոն զրքերու շարքին, բայց կը բովանդակեն Քրիստոսի մեղի անձանոթ խօսքերը:

Քրիստոսի անձանոթ խօսքերու զիտին ամենակարեւորը և հետաքրքրականը Թովմասի աւետարանն է: Ան Յիսուսի կեանքի մասին պատմութիւն մը բլլալէ աւելի՝ հաւաքածոյ մըն է Քրիստոսի խօսքերուն⁽¹⁾:

Սկզբնաղբիւրներ որոնցմէ փաղուած են Քրիստոսի անձանոթ խօսքերը:

Ա. — Նոր Կտակարան

Նոր Կտակարանի մէջ Քրիստոսի երկու խօսքերուն կը հանդիպինք, որոնք արձանագրուած չեն չորս Աւետարաններուն մէջ:

ա. — Պօղոս Առաքեալ մէջբերում մը կ'ընէ Յիսուսի խօսքին երբ հրաժեշտ կ'արենէր Եփեսոսի երէցներէն. — «Ամէն բան ձեզի ցուցուցի, թէ այսպէս պէտք է աշխատիլ ու տկարներուն օգնութիւն ընել, և միտք բերել Տէր Յիսուսի խօսք՝ զոր ինք ըսաւ. Աւելի երանելի է տալը քան թէ առնելը» (Գործք Առաքելաց, Ի. 35):

բ. — Պօղոս առ Թեսաղոնիկեցուց ուղղած Առաջին Թուղթին մէջ կը զրէ, թէ մեռելները որ յարութիւն պիտի առնեն, ողջերուն հետ միանալով երկինք պիտի բարձրանան Քրիստոսի երկրորդ գալստեան. —

...«Ետքը մենք ալ որ ողջ մնացած ենք՝ անոնցմով մէկտեղ պիտի յափշտակուինք ամպերով Տէրօջը առջև ելլելու օդին մէջ, և այնպէս յաւիտեան Տէրօջը հետ պիտի ըլլանք» (Դ. 16):

Բ. — Աւետարանի Զեռագիրներուն մէջ գոյ յաւելումներն ու տարբերակները

Առաջին, Յիսուսի պատմութեան վերաբերեալ գրութիւն մը Յովհաննու Աւետարանին մէջ է:

Երկրորդ, Ղուկասի կողմէ արձանագրուած երկու խօսքեր՝ որոնք թէևս կը պակսէին նախնական բնագիրներու մէջ, սակայն գործածուած են հին ձեռագիրներու մէջ:

Անոնք, սկզբնական շրջաններուն զրուած ըլլալով ձեռագիրներու մէջ, այժմ կը գտնուին ներկայի իրենց տեղը Աւետարաններուն մէջ:

«Եւ ամէն մէկը իր տունը դնաց:

Եւ Յիսուս Զիթենեայ լեռը դնաց: Ու առտունց նորէն տաճարը եկաւ, և բոլոր ժողովուրդը իրեն կու գար. ու ինք նստեր

(1) Թովմասի աւետարանին ուսումնասիրութիւնը և քարգմանութիւնը կատարած է Դեբենիկ Եպս. փոլատեան: Տե՛ս, «Աւետարան Ըստ Թովմասու, երեւան համուած եգիպտական մօրագիտ պապիրոսներէ», Պէյրուք, 1960:

կը սորվեցնէր անոնց: Եւ զպիրները ու փարիսեցիները շնութեան մէջ բռնուած կին մը բերին անոր, ու զանիկա մէջտեղը կայնեցնելով՝ ըսին իրեն, Վարդապետ, այս կինը շնութեան մէջ այս մեղքը զործած ատենը բռնուեցաւ: Եւ օրէնքին մէջ Մովսէս մեղի պատուիրեց այսպիսիները քարկոծել: Հիմա զուե ի՞նչ կ'ըսես ատոր համար: Զայս կ'ըսէին՝ զանիկա փորձելով՝ որպէսզի անոր վրայ ամբաստանութիւն բնելու ատիժ մը ունենան. բայց Յիսուս զէպի վար ծռելով՝ մատովը զեանին վրայ կը զրէր: Սակայն երբ վրան ինկան՝ հարցրնելով իրեն, վեր նայեցաւ ու ըսաւ անոնց, Զեղմէ անմեղ եղողը՝ առաջ անիկա թող քար ձգէ ատոր վրայ: Եւ նորէն զէպի վար ծռելով՝ զեանին վրայ կը զրէր: Եւ անոնք զայս լսելով ու իրենց խղճմտանքէն յանդիմանուելով՝ մէկիկ մէկիկ դուրս կ'ելլէին, ծերերէն սկսած մինչեւ յետինները. եւ Յիսուս մինակ մնաց, ու կինը մէջտեղը կայնած: Եւ Յիսուս վեր նայելով՝ ըսաւ անոր, Ով կին, ո՞ւր են անոնք որ քու վրայովդ ամբաստանութիւն կ'ընէին. մէկը քեզ չդատապարտեց: Եւ անիկա ըսաւ, Ոչ մէկը, Տէր. ու Յիսուս ըսաւ անոր, Ես ալ չեմ դատապարտեր քեզ. դնա ու ասկէ ետեւ մեղք մի զործեր» (Յովհ. Է. 53-Ը. 11):

«Եւ ըսաւ Յիսուս, Հայր, թողութիւն տուր ատոնց, վասնզի չեն գիտեր ինչ կ'ընեն» (Ղուկաս, ԻԳ. 34ա):

«Եւ դարձաւ յանդիմանեց զանոնք՝ ըսելով, Զէք զիտեր թէ ինչ հողի տէր էք դուք. վասնզի Որդին մարդոյ չեկաւ մարդոց հողիները կորսնցնելու, հապա փրկելու» (Ղուկաս, Թ. 55-56ա):

Գ.— Պարակաւնոն Աւետարաններ և այլ պարակաւնոն գրութիւններ

Պարականոն Աւետարաններէն ամենակարեւորն է Նազովրեցիներու Աւետարանը, որուն մէջ բաւական թիւով խօսքեր կան որոնք չենք դտներ Կանոնական Աւետարաններուն մէջ. օրինակ, կը կարդանք թէ Յիսուս իր անմեղութեան համար կը մերժէ

մկրտուիլ Յովհաննէս Մկրտիչէն. ան կ'ըսէ.

«Ե՛րբ մեղանշած եմ ես որ պարտաւոր եմ երթալ եւ իրմէ մկրտուիլ»:

Այլ Պարականոն Աւետարանները որոնց մէջ կը հանդիպինք Agrapha-ներու հետեւեալներն են.—

— Ebionites

— Կնոստիկեան

— Թովմասի

— Յակոբոսի

— Կեղծ Մատթէոսի եւ

— Նիկողեմոսի:

Պարականոն զրութիւններէն կարեւոր են

— Թղթակցութիւն Եղեսիոյ Արդար Թաղաւրին եւ Յիսուսի միջեւ:

— Epistula Apostolorum, որ խօսակցութիւն (dialogue) մըն է Յիսուսի եւ անոր աշակերտներուն միջեւ, Քրիստոսի Յարութենէն ետք տեղի ունեցած:

— Պատմութիւն Հիւան Յովսէփի, զոր Յիսուս ձիթնիներու լերան վրայ իր առաքեալներուն պատմած է իր հօր կեանքին եւ մահուան մասին:

— Յայտնութիւն Պետրոսի:

— Թուղթ Տիմոսի եւայլն:

Դ.— Եկեղեցական Հայրերու գործերուն մէջ

— Բարիսաի

— Կղեմէս Բ.—ի

— Յուստինոսի

— Երանոսի

— Կղեմէս Աղեքսանդրացիի

— Տերտուլիանոսի եւայլն:

Ե.— Պատարագամատոյցներ եւ եկեղեցական կանոններ

Որոնց մէջ շատ քիչ թիւով Agrapha կը գտնուին: Աղեքսանդրիոյ Պատարագամատոյցին մէջ, Տէրունական աղօթքին մէջ կը կարդանք հետեւեալ յաւելումը.

«Եւ մեզ փորձութեան մի տանիր որ կարող չենք տանելու»:

Իսկ Եկեղեցական Կանոններէն են.

— Didache Բ. դար

— Syrian Didascalia Գ. դար

— Apostolic Constitutions Դ. դար:

Զ. — Կնոստիկեան յայտնութեան քննական քննարկ եւ երգեր

Կնոստիկեան Աւետարանէն անկախ կան նաեւ հետեւեալ Կնոստիկեան գրութիւններ.

— Book of Thomas the Athlete

— Apocryphon of John

— Pistis Sophia

— The Two Books of Jeu

— Memoria Apostolorum

— Questions of Mary

— Excerpta ex Theodoto

— Kephalaia

— Book of Mysteries

— Odes of Solomon եւայլն:

Է. — Թալմուտ

Թալմուտական գրականութեան մէջ միայն երկու տեղ կը հանդիպինք Քրիստոսի անծանօթ խօսքերուն.

ա. — Արամէական խօսքը Մատթէոսի Ե. Գլ. 17րդ. համարին թէ՛ մի կարծէք թէ ես եկայ օրէնքը կամ մարդարէները աւերելու, չեկայ աւերելու հապա կատարելու:

բ. — Մեծ հռչակ վայելող եղիտգար Հիւրկանոս Հրեայ աստուածարանին մէկ գրութեան մէջ, ուր վերջինը կը նկարագրէ իր տեսակցութիւնը Գալիլիացի Յակոբոս անունով անձի մը հետ: Յակոբոս հետեւեալ հարցումը կ'ընէ Հիւրկանոսի. «Զէր օրէնքին մէջ գրուած է, զուն պոռնիկին վարձքը պէտք չէ բերես Աստուծոյ տունը, ուրեմն, օրինաւոր է այս տեսակի դրամ գործածել Քահանայապետին խորհրդական մը հոգալով»: Երբ եղիտգար տալու պատասխան մը չի գտներ, Յակոբոս իրեն կ'ըսէ. «Այսպէս սորվեցուց ինձի Նազովրեցի Յիսուսը. Պոռնիկի մը վարձքէն հաւաքուած գումարը պիտի վերագառնայ

պոռնիկի մը վարձքին: Ազտեղութենէ եւ կածը պիտի վերագառնայ ազտեղութեան»:

Ը. — Իսլամական հեղինակներ

Իսլամ հեղինակներու մօտ, մասնաւորապէս իսլամ աստուածարան Էլ-Ղազալիի գրութիւններուն եւ Գուրանին մէջ կը գրանդին շատ մը պարականոն տողեր ու Ag-rapha-ներ:

Իսլամներ Յիսուսի պատմութեան ու վարդապետութեան ծանօթացան Քրիստոնեայ կրօնաւորներու միջոցաւ: Ապա Թալիք Էլ-Մաքքի, զովարանելով խոնարհութեան առաքինութիւնը, Յիսուսի մասին գրած է հետեւեալը. «Ան ըսաւ Իսրայէլի զաւակներուն, ո՛ւր կը մեծնայ հունտը. հողին մէջ: Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, իմաստութիւնը միայն կրնայ աճիլ մարդու սրտին մէջ, երբ ան հողի վերածուած է»:

Այդպէս մեծ Մոնկոլ թագաւորը (1517-1605) պատերազմէ մը ետք յաղթական մուտք կը գործէ իր մայրաքաղաքը Fath-pursikri (Հնդկաստան) եւ այդ առթիւ մղկթին հարաւային գրան վրայ կ'արձանադրէ Յիսուսի հետեւեալ խօսքը.

«Յիսուս, խաղաղութիւն թող ըլլայ իր վրայ, ըսած է. Այս աշխարհը կամուրջ մըն է, անցիր անոր վրայէն, բայց հոն մի բնակիր»:

Նոյն իմաստով Երբայեցուց Թուղթին մէջ կը կարդանք.

«Վասնզի մենք հոս մնայուն քաղաք չունինք, հապա հանդերձեալը կը փնտռենք» (ԺԳ. 14):

Քրիստոսի՝ մեզի անծանօթ եղող խօսքերուն ուսումնասիրութիւնը եւ յայտնաբերումը ոչինչ նուազեցուց կանոնական չորս Աւետարաններու արժէքէն, այլ իր օգուտը ունեցաւ լոյս սփռելու եւ առաւել տեղեկութիւններ տալու Յիսուս Քրիստոսի կեանքին եւ ուսուցումներուն մասին:

ԲԱՏԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ.